

УДК 347.97/99(477)"15/16"

П. М. Кулаковський

*доктор історичних наук, доцент,
професор кафедри історії та теорії держави і права
(Національний університет "Острозька академія")*

СЕЙМОВИЙ СУД У РЕЧІ ПОСПОЛИТІЙ ЯК СУДОВА ІНСТАНЦІЯ ДЛЯ УКРАЇНСЬКИХ ВОЄВОДСТВ (ДО СЕРЕДИНИ XVII СТОЛІТТЯ)

Історія судочинства в українських воєводствах (Київське, Волинське, Брацлавське, Чернігівське), які входили до складу Речі Посполитої, на сьогодні досліджена достатньо побіжно. Література предмету представлена виключно нечисленними працями польських дослідників. Останні, втім, наводять загальну картину системи судочинства, не приділяючи достатньої уваги її функціонуванню у згаданих воєводствах. З іншого боку, українська історико-юридична наука акцентувала свою увагу на діяльності судових інституцій, які базувались в українських воєводствах. Поза її увагою залишилися суди, які поширювали свою юрисдикцію на всю державу. Зважаючи на вищесказане, дослідження діяльності сеймового суду з акцентом на специфіці його роботи щодо українських воєводств видається актуальним.

Якщо не брати до уваги численні праці, присвячені історії держави і права Речі Посполитої, то можна назвати лише дві праці, в яких спеціально досліджується діяльність сеймового суду. Свого часу в "Правничо-історичному журналі" з'явилася стаття З. Щонски, в якій автор навів

▪ Сеймовий суд у Речі Посполитій як судова інстанція для українських воєводств (до середини XVII століття) / П. М. Кулаковський // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". – 2012. – № 2(6) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12kpmduv.pdf>.

загальний нарис зародження й еволюції сеймового суду з кінця XV до кінця XVIII ст. [1, s. 93-123]. Подібну спробу, але вже з врахуванням нових здобутків історико-юридичної науки, здійснив у 2000 р. В. Зажицький [2]. При цьому обидва дослідники зосередили свою увагу на роботі сеймового суду в XVIII ст., що виглядає цілком логічним, зважаючи на те, що саме тоді інституційний розвиток цього суду досяг свого апогею.

Завданням цієї статті є дослідження діяльності сеймового суду від часу входження українських воєводств до складу Речі Посполитої у 1569 р. до середини XVII ст., коли козацька революція призвела до істотних змін у політичній географії Східної Європи, що не могло не відбитися на юрисдикції центральних інституцій Речі Посполитої, в т. ч. і судів.

Сеймовий суд виник у кінці XV ст. Він функціонував лише протягом роботи сейму і це дало йому назву. Початково не було різниці між ним та іншими королівськими судами. Асесорами, тобто свого роду засідателями, виступали сенатори – члени вищої палати парламенту – Сенату; у 1588 р. до них додалося вісім депутатів, які обиралися зі складу посольської ізби – нижньої палати парламенту [1, s. 99; 2, s. 12]. Очоловав цей суд король, але справи про образу королівської гідності розглядалися без його участі. Чіткіше юрисдикція сеймового суду визначилася після реформи судової системи в Речі Посполитій, що відбулася 1578 р. Згідно з цією реформою була створена вища судова інстанція для розгляду справ між шляхтою – коронний трибунал. Це призвело до переходу частини справ, які раніше належали до юрисдикції сеймового суду, до згаданого трибуналу. Після цього розгляду в сеймовому суді підлягали такі справи першої й остаточної інстанції: а) образа монарха; б) державна зрада; в) фінансові зловживання вищих урядників; г) насилля на сеймах, зривання трибуналу, сеймиків; д) здійснені шляхтичами злочини, за які передбачалася смертна

▪ Сеймовий суд у Речі Посполитій як судова інстанція для українських воєводств (до середини XVII століття) / П. М. Кулаковський // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". – 2012. – № 2(6) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12kpmduv.pdf>.

кара, конфіскація майна, баніція – позбавлення громадянських прав і вигнання за межі країни; е) деякі цивільні справи, які торкалися інтересів державного скарбу [3, s. 106–109; 4, s. 218–219]. Будучи головним судовим органом у державі й діючи як апеляційна інстанція, сеймовий суд з XVII ст. мав право видавати преюдикати (прецеденти) у справах, неврегульованих писаним правом. Також цей суд міг скасовувати вироки інших судів у випадках недотримання останніми відповідної юрисдикції, процесуальної форми [2, s. 14]. Значення сеймового суду підсилювалося фактом збереження юридичної сили за його вироками навіть тоді, коли сейм завершувався без прийняття ухвал [1, s. 105].

У роботі сеймового суду обов'язковою була участь хоча б одного з керівників королівської канцелярії – канцлера чи підканцлера, званих з огляду на обов'язок опечатувати вихідні з канцелярії документи печатниками. Особливо це стосувалося кримінальних справ. 6 лютого 1635 р. на сеймі виникла дискусія, чи можна за обґрунтованої відсутності печатників розпочинати розгляд кримінальних справ. Лише наступного дня, коли від канцлера Якуба Задзика надійшов лист, в якому він віддавав цю справу на вирішення королю Владиславу IV, перемогла думка, що цей розгляд може відбуватися і за їх відсутності. Її прихильники стверджували, що кримінальне судочинство не має нічого спільного з печатниками, оскільки всі вироки у кримінальних справах підлягають виконанню через гродський уряд [5, s. 415, 421].

Важлива роль у сеймовому судочинстві належала референдарям – урядникам, які призначалися королем з числа найбільш відомих юристів. Всі справи, що надходили до сеймового суду, ними вивчалися. Потім референдарі доповідали про них канцлерам; ті представляли їх почергово королю. Референдарям належав дорадчий голос у сеймовому судочинстві.

▪ Сеймовий суд у Речі Посполитій як судова інстанція для українських воєводств (до середини XVII століття) / П. М. Кулаковський // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". – 2012. – № 2(6) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12kpmduv.pdf>.

Вони пильнували за правильним застосуванням у суді норм матеріального права та партикулярних прав. Їм належало право парафування виданих сеймовим судом декретів (вироків) перед їх відсиленням до королівської канцелярії для перепису [2, s. 29].

Від 1565 р. у сеймовому суді почали брати участь інстигатори – державні обвинувачі. Вони призначалися й оплачувалися з королівського скарбу [1, s. 107; 6, s. 111–112]. Компетенція інстигаторів була досить значною, однак власне інстигаторськими справами вважалися цивільні справи, що стосувалися державних чи королівських інтересів (королівських маєтностей, квартали – податку з них, мита, кадуків – привілеїв на отримання конфіскованих маєтностей і майна та ін.) [7, s. 36]. У справах кримінальних інстигатори виступали разом з дяторами – позивачами чи інквізиторами, що проводили шкрутиніум (слідство) у справі [2, s. 31]. До 1588 р., коли сейм ухвалив конституцію про образу маєстату, тобто королівської особи, у відповідних справах інстигатор міг виступати одноосібним обвинувачем. Згадана конституція вказала на необхідність участі у цих справах дятора; він своєю скаргою власне започатковував судовий процес [1, s. 107].

Урядовцями, без яких не міг відбутися сеймовий суд, були возні. Вони доставляли позови, видані королівською канцелярією, відповідачам і по поверненні складали в канцелярії реляцію (звіт) про виконання цієї процесуальної дії, здійснювали процедури уведення у володіння, публікації (оголошення) інфамії (заочного засудження на смертну кару), баніції і т. п. Простеження розвитку цього інституту за декретами сеймового, асесорського та реляційного судів дозволило встановити, що вперше генеральний возний королівського двору фіксується у грудні 1577 р. Перед тим, як спорадично і пізніше, до канцелярії відряджалися земські

▪ Сеймовий суд у Речі Посполитій як судова інстанція для українських воєводств (до середини XVII століття) / П. М. Кулаковський // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". – 2012. – № 2(6) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12kpmduv.pdf>.

возні. Ймовірно возні, так само як і інстигатори, виконували свої функції без розрізнення, які справи судилися: власне коронні чи українські. Подібно їй "придаватися" до канцелярії могли земські возні повітів чи воєводств як коронного, так і литовсько–руського права. Принагідно слід зазначити, що возні виконували свої функціональні обов'язки переважно в місцях діяльності сеймового чи королівських судів. У випадку, коли потрібно було доставити позови до суду на місця, використовувалися королівські коморники, які передавали їх у гродах – воєводських і повітових замках – земським возним даного воєводства для безпосереднього вручення відповідачам [8, л. 155].

Під час функціонування сейму тимчасово діяла і канцелярія сеймового суду. Повноваження канцелярії в основних рисах представлені в конституції сейму 1641 р. "O porządku sądenia spraw Seymowych" [9, s. 8]. Ключовими особами такої канцелярії виступали два писарі: земський писар повіту, де відбувався сейм, і декретовий писар королівської канцелярії. Земський писар вів реєстр, до якого вписувалися у порядку надходження справи: кримінальні та реміси – скерування справи до суду відповідної юрисдикції [10, с. 312; 11, s. 479] від усіляких судів, за винятком задвірного – суду, що відбувався під головуванням короля. З метою дотримання порядку вписування до реєстру у присягу писаря, яку він складав, вступаючи на посаду, включалася спеціальна клаузула. Реєстр віддавався референдарям, які давали розпорядження возним викликати відповідачів у зазначеному в ньому порядку. Іншу групу справ, а саме: справи щодо кварти – податку з королівщин, маєтностей скарбу, що, за відсутністю прав у володільців, мали повертатися назад до скарбу, реміси від задвірного суду, до реєстру таким само порядком мав уписувати королівський декретовий писар. До ухвали зазначеної конституції

▪ Сеймовий суд у Речі Посполитій як судова інстанція для українських воєводств (до середини XVII століття) / П. М. Кулаковський // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". – 2012. – № 2(6) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12kpmduv.pdf>.

розмежування повноважень між земським і декретовим писарем не було визначено. Зокрема, за інформацією литовського канцлера Альбрехта Станіслава Радзивілла, 6 лютого 1637 р., під час звичайного сейму, виникла суперечка між писарем королівської канцелярії Готардом Вільгельмом Бутлером і варшавським земським писарем Каспером Русецьким на предмет того, кому з них відповідати за внесення до реєстру і виготовлення декретів про кадуки – виморочне майно. У суперечку втрутився король, який уніс пропозицію справи про кадуки щодо королівських маєтностей віддати під юрисдикцію канцелярії, а справи про кадуки стосовно земських маєтностей підпорядкувати земському писареві [12, s. 15].

Конституція 1641 р. також визначила черговість розгляду справ на сеймі, за чим мала слідкувати канцелярія. По закінченні сенаторських виступів сеймовий суд тиждень розглядав лише кримінальні справи. Через це у некримінальних позовах з'явилася клаузула про з'явлення відповідачів у сеймовому суді на шостий день від початку сейму, не враховуючи першого дня [13, с. 54, 61].

Після закінчення цього тижня мав дотримуватися наступний порядок. У понеділок судилися справи, що торкалися інтересів скарбу, кварти і незаконно триманих королівських маєтностей. Вівторок, згідно з конституцією 1589 р., присвячувався розбору справ Великого князівства Литовського [14, s. 289]. Від часу ухвали конституції 1578 р. протягом трьох днів (середа, п'ятниця й субота) розглядалися кримінальні справи [14, s. 289]. У четвер сеймовий суд судив справи, що надійшли за ремісами від інших судів. Спеціального дня, протягом якого б розглядалися справи українських воєводств, не було; вони поділялися залежно від суті по всім дням тижня, за винятком вівторка. Щоправда, інструкція волинської

▪ Сеймовий суд у Речі Посполитій як судова інстанція для українських воєводств (до середини XVII століття) / П. М. Кулаковський // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". – 2012. – № 2(6) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12kpmduv.pdf>.

шляхти 1616 р. та інструкція київської шляхти 1630 р. наказували послам домогтися встановлення певного дня для судового розгляду українських справ на сеймі [15, с. 107; 16, арк. 735]. Судячи з наступних сеймових декретів, це не було здійснено.

Принагідно слід зазначити, що прийняття конституції 1641 р. мало ліквідувати численні порушення порядку судочинства, які мали місце на попередніх сеймах. Так, на сеймі 1623 р. двічі у вівторки (14 і 28 лютого) судилися справи (шість і три відповідно) українських воєводств, при чому як скарбові, так і кримінальні [17, л. 283–288, 295–298], тоді як, згідно з конституцією 1589 р., у ці дні мали розглядатися справи Великого князівства Литовського. Такі випадки були непоодинокі. Не дотримувалися й конституції 1641 р. Зокрема, на сеймі 1646 р. у четвер 22 листопада розглядалося п'ять справ за кримінальними позовами [18, л. 356об.–363об.], що узгоджується з порядком, запропонованим конституцією. Але вже у четвер 6 грудня судилося сім справ, з них одна скарбова і чотири міських [18, л. 406–417об.]. Так само на сеймі 1659 р. у вівторок 24 квітня розглядалося шість скарбових волинських справ [13, с. 75–98], тоді як, згідно з конституцією 1641 р., мали б розглядатися справи Великого князівства Литовського. Як видається, спроба шляхти чітко регламентувати порядок розгляду різних справ сеймовим судом з самого початку була приречена на неуспіх. По-перше, складно було передбачити, наскільки насиченим буде порядок роботи сейму того чи іншого дня. По-друге, присутність монарха, обов'язкова для сеймового суду, визначалася тим, наскільки він був зайнятий виконанням інших державних обов'язків. Зрештою, кількість кримінальних, скарбових, литовських, магдебурзьких чи інших справ часто формувалася так, що розмістити виключно однорідні справи у "їх" день видавалося річчю малоймовірною.

▪ Сеймовий суд у Речі Посполитій як судова інстанція для українських воєводств (до середини XVII століття) / П. М. Кулаковський // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". – 2012. – № 2(6) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12kpmduv.pdf>.

Немає фактів, які б підтверджували участь у судженні справ українських воєводств на сеймі земських писарів повіту, де відбувалися сейми. Це й зрозуміло, з огляду на відмінність права та діловодної мови цих воєводств така участь потребувала спеціальної юридичної підготовки, а вона для земських писарів інших коронних воєводств не була обов'язковою. Руський або волинський декретовий писар брав участь у судженні фактично всіх сеймових справ щодо Київського, Волинського, Брацлавського й Чернігівського воєводств, за винятком тих, що стосувалися особисто його. Він вів особливий реєстр справ, до якого в порядку надходження вписувалися справи українських воєводств. Перша згадка про окремий реєстр для українських воєводств датується квітнем 1591 р. [19, л. 49 об.], але, безперечно, він вівся й раніше. Починаючи зі середини 1620-х рр., у декретах сеймового суду його часто називали "волинським" [17, л. 409-457]. Є згадки, датовані 1625 та 1627 рр., про існування арештового реєстру сеймового суду, ймовірно, щодо українських воєводств [17, л. 441]. Тут перелічувалися справи, що були арештовані (призупинені) представниками сторін, які позивалися до суду. Як виняток король користувався правом винести окремі справи до судочинства, порушуючи порядок у реєстрі. Це було значним важелем впливу монарха на сторони, що шукали справедливості у сеймовому судочинстві, особливо зважаючи на величезну кількість справ на сеймах та постійні лімітації (перенесення) судових засідань. Однак з послабленням королівської влади після абдикації (зречення від престолу) Яна Казимира у 1668 р. дане право шляхта у монарха відібрала, зафіксувавши це у пактах конвентів (виборчих наказах) Михайла Корибути Вишневецького і Яна III Собеського [1, s. 107].

▪ Сеймовий суд у Речі Посполитій як судова інстанція для українських воєводств (до середини XVII століття) / П. М. Кулаковський // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". – 2012. – № 2(6) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12kpmduv.pdf>.

Реєстр укладався під наглядом регента. Справи до нього вписувалися ще й протягом функціонування сейму: київська інструкція послам на сейм пропонувала закривати реєстр через два тижні після початку сейму. Після закриття реєстру його підписував канцлер або підканцлер, а черговість справ мала оголошуватися на сеймі. Не виключено, що до 1630–х рр. велися реєстри по кожному з українських воєводств, а окремі з їх справ могли в залежності від суті змісту потрапляти до інших реєстрів. Щойно згадана інструкція вимагала, щоб реєстр для цих воєводств був лише один [16, арк. 735]. Вимоги ведення такого реєстру довго не дотримувалися. Перелік справ заносився до окремих карток, проти чого у зв'язку з маніпулюванням ними канцелярським персоналом і постійним порушенням черговості розгляду справ, протестувала волинська шляхта у 1632 та 1639 рр. [15, с. 198, 258].

Сеймове судочинство розпочиналося зі спорядження позову. Підставою для цього була скарга позивача, оформлена у вписових книгах канцелярії у вигляді протестації чи маніфестації. Формально позов виготовлявся у канцелярії, але фактично він писався самим позивачем і лише засвідчувався у канцелярії [1, с. 108]. Сеймова конституція 1609 р. дозволила видавати позови на сеймовий суд земським писарям [14, с. 473]. Проте вже наступний сейм 1611 р. визнав таку практику недоцільною і чинність згаданої конституції скасував [7, с. 26]. Статут 1566 р. дозволяв писати позови, в т.ч. і на сеймовий суд, на земських мембранах – бланках, продатованих і засвідчених писарем відповідного земського уряду. Це призводило до різного роду зловживань з боку позивачів. Вже волинський сеймик 1595 р. частково вимагав скасувати мембрани (ті, які стосувалися боргових зобов'язань) [20, с. 428, 434-435]. Волинський сеймик 1609 р. в інструкції своїм послам наказував домагатися заборони мембран і занести

▪ Сеймовий суд у Речі Посполитій як судова інстанція для українських воєводств (до середини XVII століття) / П. М. Кулаковський // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". – 2012. – № 2(6) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12kpmduv.pdf>.

існуючі до гродських книг [15, с. 96]. Сейм 1620 р. задовольнив це прохання шляхти, скасувавши мембрани для Волинського і Брацлавського воєводств [7, с. 183]. Сейм 1647 р. поширив цю конституцію і на Київське воєводство; Чернігівське воєводство користувалося мембранами й надалі [9, с. 58]. Практика функціонування сеймового суду підтверджує чинність конституції 1620 р. Так, 20 січня 1629 р. представник князя Домініка Заславського Михайло Везловський у зв'язку з неявкою відповідача Василя Ободенського до суду, "з допущення останнього", за позовом, писаним на брацлавській земській мембрані, домогся присудження на відповідачеві вини контумації – першого нез'явлення до суду [21, л. 88 об. – 89 об.]. 29 січня того ж року представник В. Ободенського Григорій Туровицький уніс до книг Руської метрики протестацію на видання цієї контумації, обґрунтовуючи це тим, що позови на брацлавських земських мембранах заборонені згаданою конституцією [21, л. 89 об. – 90 об.]. Канцелярія визнала протестацію слушною.

У кримінальному позові не вказувалася вартість предмету суперечки, оскільки йшлося про засудження відповідача на кару, передбачену законодавством. Натомість, у цивільних позовах, які переслідували мету одержання речі, визначалися такса й розмір шкоди, понесена постраждалим [1, с. 109].

Щодо часу подачі позовів волинське право було відмінним від коронного. Якщо, згідно з останнім, позов мав бути поданий за два тижні до початку судового засідання [2, с. 33–34; 1, с. 109], то Волинський статут збільшував його до чотирьох тижнів у випадку особистого вручення возним позову і до шести тижнів у разі покладення у маєтності відповідача [22, с. 81]. Практика діяльності сеймового суду подає переважно як термін подачі позову шість тижнів до початку судочинства [23, л. 33 об. – 35,

---

▪ Сеймовий суд у Речі Посполитій як судова інстанція для українських воєводств (до середини XVII століття) / П. М. Кулаковський // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". – 2012. – № 2(6) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12kpmduv.pdf>.

57об. – 59], щоб на шостий день, не враховуючи першого, від початку сейму стати перед судом.

Судова розправа у сеймі розпочиналася з приволання відповідача, яке здійснювалося з ініціативи позивача через возного генерала. Українські воєводства у цій стадії судочинства мали свою специфіку: волання здійснювалося тричі, так само як у коронному праві, але не одночасно, а протягом трьох днів, як це передбачував Волинський статут [22, с. 86; 3, с. 91]. Траплялися в 1640–1650-х рр. у сеймовому суді й випадки четвертого волання "мимо право" або "над право" [13, с. 55]. У цьому слід убачати рецепцію коронного права, яке допускало четверте волання "над обичай" [3, с. 91].

Розходження між волинським і коронним правом спостерігаються і щодо терміну явки до суду. Як свідчить інструкція волинської шляхти своїм послам на сейм 1616 р., принаймні щодо кримінальних справ у сеймовому суді волинське право передбачало перший термін як остаточний. Шляхта наказувала послам добиватися на сеймі ухвалення конституції, яка б урівняла Волинське воєводство з коронними, визнавши перший термін не остаточним, а лише таким, який тягне за собою контумацію для відповідача [15, с. 107]. Сейм на пропозицію зближення волинського й коронного права відреагував позитивно, ухваливши конституцію "O kontumacyi w sprawach woiewództwa Wołyńskiego, in causis criminalibus na Seymie" [7, с. 139]. Сейм 1638 р. поширив дію цієї конституції ще на два українські воєводства – Брацлавське й Чернігівське [7, с. 454]. Виконання даної конституції, очевидно, періодично супроводжувалося певними порушеннями, оскільки волинський сеймик у 1645 р. наголошував на необхідності її дотримання повністю. Крім цього, волинська шляхта пропонувала другий термін призначати на наступний

▪ Сеймовий суд у Речі Посполитій як судова інстанція для українських воєводств (до середини XVII століття) / П. М. Кулаковський // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". – 2012. – № 2(6) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12kpmduv.pdf>.

сейм, щоб відповідач мав час зібрати докази своєї невинності [15, с. 298]. Не зовсім ясною є ситуація з Київським воєводством. Аналогічної конституції тут немає, але вже сеймовий суд кінця листопада – початку грудня 1620 р. видав цілий ряд контумацій у кримінальних справах, що стосувалися цього воєводства, посилаючись на конституцію 1616 р. [17, л. 128-128 об., 132-135 об.]. Здається, відповідна конституція для Київського воєводства була ухвалена між 1629 і 1643 рр.

Найпереконливішими доказами під час проведення сеймового судочинства (так, зрештою, як і будь-якого іншого) вважалися документи [3, с. 101]; допоміжними – присяга й визнання свідків. Розуміння значення присяги як доказу було окреслене коронним інстигатором Мартином Лясковським у 1621 р. при розгляді справи між коронним скарбом і черкаським старостою князем Костянтином Вишневецьким щодо належності містечок Яблонів і Миргород. Коли представник відповідача хотів скласти присягу на предмет належності цих маєтностей його клієнтові, то інстигатор, заперечуючи, сказав, що присяга є швидкою ординацією (постановою судді); нею можна ствердити, чого не робив, але не створити право [17, к. 237].

У кримінальних справах обов'язковим елементом судочинства було проведення слідства (шкрутиніум). Сеймовою конституцією 1578 р. інститут шкрутиніум розглядався як засіб пришвидшення вирішення кримінальних справ на сеймі [14, с. 184]. Слідство проходило двома присяжними земськими урядниками або депутатами – шляхтичами, які делегувалися гродським судом, у присутності сторін і возного. Вони проводили опитування свідків. Кожна зі сторін виставляла своїх свідків, але не більше 12. Сторони складали присягу, що не підкупили свідків, а свідки – що будуть говорити правду. Свідчення фіксувалися на папері й

▪ Сеймовий суд у Речі Посполитій як судова інстанція для українських воєводств (до середини XVII століття) / П. М. Кулаковський // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". – 2012. – № 2(6) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12kpmduv.pdf>.

видавалися позивачеві, який пред'являв їх під час сеймового суду [24, s. 510–511]. Укладач одного зі списків Волинського статуту вважав, що на Волинське воєводство цей інститут поширився унаслідок декрету сеймового суду 1585 р. між Яном Лепським та Янушем Триновським [24, s. 510]. Запровадження таким чином цього інституту щодо Волинського, а незабаром і стосовно інших українських воєводств, дозволяло сеймовому суду досить вільно трактувати його застосування. Зокрема, 7 травня 1596 р. сеймовий суд, розглядаючи справу про вбивство Андрієм Гулевичем 16 січня 1595 р. у будинку луцького міщанина Теофана Марціяна Свентицького, призначив на прохання позивачів Свентицьких скрутатором королівського секретаря Даніеля Домарацького. Представник відповідача, відомий юрист з оточення князя Василя-Костянтина Острозького Ян Прилепський, вимагав проведення шкрутиніум не секретарем, а на земських роках чи гродських рочках того повіту, де цей учинок стався, тобто Луцького. Така вимога узгоджувалася зі згаданими конституціями сейму 1578 р. Однак судді, апелюючи до права, "которое того намъ не завирает, абыхмо не мели з раменя н(а)шого шкрутатора послати", своє попереднє рішення потвердили [25, л. 75–76об]. Важко відповісти на питання, на яке право посилалися судді, але подібне рішення стало прецедентом, що більш ніж на півстоліття випередило законодавче закріплення можливості проведення слідства не на повітових судах. Лише сейм 1655 р., розглядаючи справу про здачу царським військам Смоленська, ухвалив конституцію, яка запровадила шкрутиніум перед депутатами, призначеними зі сенату і посольської палати [1, s. 111].

Вироки у сеймовому суді ухвалювалися одностайно або більшістю голосів. Декретовий писар вів протокол сеймових справ українських воєводств, куди заносилася найважливіша інформація перебігу кожної

▪ Сеймовий суд у Речі Посполитій як судова інстанція для українських воєводств (до середини XVII століття) / П. М. Кулаковський // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". – 2012. – № 2(6) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12kpmduv.pdf>.

справи: дата, сторони, волення – притягнення до суду, суть, контрверсії сторін і рішення суду. На основі протоколу укладався декрет, який уписувався до книг метрики. Сторонам видавався вирок найпізніше через три дні після його винесення [1, s. 111]. Вирок сеймового суду вважався остаточним і не підлягав апеляції. Сторони могли отримати й екстракт декрету з книг метрики.

На стадії оформлення декрету спостерігався ряд моментів, характерних для сеймових справ українських воєводств. Вище вже зазначалося, що сеймові справи цих воєводств не розподілялися між земським писарем повіту, де відбувався сейм, і декретовим писарем канцелярії. Всі вони підлягали юрисдикції декретового писаря цих воєводств. Оформлені сеймові декрети вписувалися ним до книг Руської метрики, тоді як декрети коронних воєводств фіксувалися в окремих книгах сеймового суду. Ні протоколи сеймових справ, ні декрети сеймового суду щодо Київського, Волинського, Брацлавського й Чернігівського воєводств не дають підстав говорити про те, що декрети підписувалися референдарями, як це було стосовно справ коронних воєводств [2, s. 64]. Вони підписувалися одним з керівників канцелярії – канцлером або підканцлером. Нарешті, у 1661 р. канцелярія українських воєводств закріпила за собою окреме місце для спорядження декретів, в тому числі й сеймових. З цього часу вона розміщувалася у Селізенській кам'яниці руського писаря Стефана Казимира Ганкевича, розміщеній в центрі Варшави.

Отже, сеймовий суд відіграв важливу роль у судовій системі Речі Посполитої. До його юрисдикції належали справи, що набули найбільшого публічного розголосу. Судочинство ж у суді здійснювалося монархом за участі senatorів. Оскільки право у Речі Посполитій мало партикулярний

▪ Сеймовий суд у Речі Посполитій як судова інстанція для українських воєводств (до середини XVII століття) / П. М. Кулаковський // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". – 2012. – № 2(6) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12kpmduv.pdf>.

характер, то суд у своїй роботі використовував різні його зібрання, що відбивали специфіку того чи іншого регіону. За таких умов ключова роль у тлумаченні правових підстав винесення рішення належала працівникам канцелярії, серед яких були спеціалісти з права коронного, литовського, волинського. Можливість сторін вдаватися до юридичної аргументації, яка часто мала колізійний характер, була однією з причин невисокої ефективності роботи сеймового суду, розгляд одних і тих же справ в якому часто "перетікав" з біжучого сейму на наступний.

Список використаних джерел

1. Szczańska Z. Sąd sejmowy w Polsce od końca XVI do końca XVIII wieku / Z. Szczańska // Czasopismo Prawno-Historyczne. – 1968. – Т. XX. – Zesz. 1. – S. 93-123.
2. Zarzycki W. Temida sejmowa. Z dziejów sądu sejmowego sejmowego Polsce przedrozbiorowej / W. Zarzycki. – Warszawa: Wydawnictwo sejmowe, 2000. – 93 s.
3. Kolankowski Z. Zapomniany prawnik XVI wieku Jan Łączyński i jego "Kompendium sądów króla jegomości" (Studium z dziejów polskiej kultury prawniczej) / Z. Kolankowski. – Toruń: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1960. – 135 s.
4. Bardach J. Historia państwa i prawa polskiego / J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1985. – 654 s.
5. Radziwiłł A. S. Pamiętnik o dziejach w Polsce / A. S. Radziwiłł. – Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1980. – Т. 1: 1632-1636. – 572 s.
6. Fuchs F. Ustrój dworu królewskiego za Stefana Batorego / F. Fuchs // Studya historyczne wydane ku czci Prof. Wincentego Zakrzewskiego. –

▪ Сеймовий суд у Речі Посполитій як судова інстанція для українських воєводств (до середини XVII століття) / П. М. Кулаковський // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". – 2012. – № 2(6) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12kpmduv.pdf>.

Kraków: Odbito w drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego pod zarządem J. Filipowskiego, 1908. – S. 33-172.

7. Volumina Legum Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae ab anno 1347 ad annum 1780 / Ed. J. Ohryzko. – Petersburg: Nakładem i drukiem Jozafata Ohryzki, 1859. – Т. III: 1609-1640. – 472 s.

8. Российский государственный архив древних актов (Москва) (далі – РГАДА). – Ф. 389: Литовская метрика. – Оп. 1. – Д. 194. – 230 л.

9. Volumina Legum Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae ab anno 1347 ad annum 1780 / Ed. J. Ohryzko. – Petersburg: Nakładem i drukiem Jozafata Ohryzki, 1859. – Т. IV: 1641–1668. – 501 s.

10. Горбачевский Н. Словарь древнего актового языка Северо-Западного края и Царства Польского / Н. Горбачевский. – Вильна: В типографии А. И. Зака, 1874. – 398 с.

11. Radziwiłł A. S. Pamiętnik o dziejach w Polsce / A. S. Radziwiłł. – Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1980. – Т. 3: 1647–1656. – 614 s.

12. Radziwiłł A. S. Pamiętnik o dziejach w Polsce / A. S. Radziwiłł. – Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1980. – Т. 2: 1637–1646. – 556 s.

13. Пам'ятки історії Східної Європи. Джерела XV–XVII ст. – Острог; Варшава; Москва: Print House, 1999. – Т. V: Руська (Волинська) метрика. Книга за 1652–1673 рр. / Підгот. до друку П. Кулаковський. – 608 с.

14. Volumina Legum Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae ab anno 1347 ad annum 1780 / Ed. J. Ohryzko. – Petersburg: Nakładem i drukiem Jozafata Ohryzki, 1859. – Т. II: 1550–1609. – 482 s.

15. Архив Юго-Западной России. – К.: В университетской типографии, 1861. – Ч. II: Постановления дворянских провинциальных сеймов в Юго-западной России. – Т. 1. – XIV+LXIV+530 с.

▪ Сеймовий суд у Речі Посполитій як судова інстанція для українських воєводств (до середини XVII століття) / П. М. Кулаковський // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". – 2012. – № 2(6) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12kpmduv.pdf>.

16. Центральний державний історичний архів України у м. Києві. – Ф. 11: Житомирський гродський суд. – Оп. 1. – Спр. 8: Житомирська гродська книга (1630 р.). – 939 арк.
17. РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Д. 209. – 474 л.
18. РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Д. 214. – 459 л.
19. РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Д. 200. – 167 л.
20. Крикун М. Інструкція Волинського сеймику 1595 року / М. Крикун // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – 1996. – Т. ССXXXI: Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. – С. 415–436.
21. РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Д. 210. – 162 л.
22. Статутъ Великого князьства Литовского 1566 года // Временник Императорского Московского общества истории и древностей российских. – М.: Въ университетской типографии, 1855. – Кн. 23. – 227 с.
23. РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Д. 207. – 139 л.
24. Statut Wielkiego Xięstwa Litewskiego, którym się teras Woiewództwa Kiiowskie, Wołyńskie y Braclawskie sądzą z yllustraciami / [Wyd. F.Piekosiński] // Archiwum Komisii prawniczej. – Kraków: Wydawnictwo Komisji Prawniczej Akademii Umiejętności, 1900. – Т. 7. – S. 305–566.
25. РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Д. 201. – 175 л.

Кулаковський П. М.

Сеймовий суд у Речі Посполитій як судова інстанція для українських воєводств (до середини XVII століття)

У статті проаналізовано становлення сеймового суду як однієї з вищих судових інстанцій Речі Посполитої. Визначені межі його

▪ Сеймовий суд у Речі Посполитій як судова інстанція для українських воєводств (до середини XVII століття) / П. М. Кулаковський // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". – 2012. – № 2(6) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12kpmduv.pdf>.

юрисдикції, реконструйований процес судочинства. Особлива увага приділена особливостям сеймового судочинства щодо українських воєводств. Використання в українських справах волинського права обумовило факт залучення до судочинства руських писарів королівської канцелярії, що відали її діловодством щодо українських воєводств

Ключові слова: сейм, сеймовий суд, волинське право, конституція, судочинство, позивач, відповідач, статут

Кулаковський П. М.

Сеймовый суд в Речи Посполитой как судебная инстанция для украинских воеводств (до середины XVII века)

В статье анализируется становление сеймового суда как одной из высших судебных инстанций Речи Посполитой. Определены границы его юрисдикции, реконструирован процесс судопроизводства. Особое внимание уделено особенностям сеймового судопроизводства относительно украинских воеводств. Использование в украинских делах волинского права обусловило факт привлечения к судопроизводству руських писарей королевской канцелярии, которые ведали ее делопроизводством относительно украинских воеводств

Ключевые слова: сейм, сеймовый суд, волинское право, конституция, судопроизводство, истец, ответчик, статут

Kulakovskiy P. M.

Diet court in the Polish-Lithuanian Commonwealth as a judicial instance for the Ukrainian palatinates (to the middle of the XVII century)

Becoming of diet court as one of higher judicial instances of the Polish-Lithuanian Commonwealth in the article is analysed. Certain limits of his

---

▪ Сеймовий суд у Речі Посполитій як судова інстанція для українських воєводств (до середини XVII століття) / П. М. Кулаковський // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". – 2012. – № 2(6) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12kpmduv.pdf>.

jurisdiction, reconstructed process of rule-making. The special attention is spared to the features of the diet rule-making in relation to the Ukrainian palatinates. The use in the Ukrainian matters of the volhynian right stipulated the fact of bringing in to rule-making of the Ruthenian notary of the Crown chancery, that knew her office work in relation to the Ukrainian palatinates

Key words: diet, diet court, volhynian right, constitution, rule-making, plaintiff, defendant, statute